

Chuzha T. V., assist., ph.d.,
Institute of Philology Taras Shevchenko University of Kyiv

UKRAINIAN PROBLEMS IN THE RESEARCH WORKS BY THE POLISH LITERARY CRITIC LUDWIK JANOWSKI

The article reviews biography, research interests and research methods of Ludwik Janowski. The key themes of his Ukrainian Studies are development of Ukrainian national consciousness in the first half of the nineteenth century, in the context of the newly created Kharkov University and "History of the Rus'».

Keywords: *Kharkov University, "History of the Rus'», Ukrainian national consciousness.*

УДК 801.83 С. ШАБЛЕВСЬКА

Шалак О. І., к. філол. н., ст. наук. спів.,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
імені М. Т. Рильського НАНУ

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР У ЗАПИСАХ ПОЛЬСЬКОЇ ДОСЛІДНИЦІ СЕВЕРИНИ ШАБЛЕВСЬКОЇ: МЕТОДИКА ФІКСАЦІЇ, ЕДИЦІЯ

Записи Северини Шаблевської – одна з характерних сторінок фольклористики другої половини XIX ст. Текстологічний аналіз публікації «Wesele i Krzywy taniec u ludu ruskiego w okolicy Zbarażu. Skreślila Seweryna Szabłewska» у збірнику «Zbiór wiadomości...» (1883, т. VII) дає змогу розкрити особливості збирацької практики фольклористики. У статті розкрито також особливості едиції записів. Фольклористичні погляди С. Шаблевської формувалися під впливом засад Антропологічної комісії Краківської Академії знань.

Ключові слова: *Северина Шаблевська, едиція, варіант, весілля, гаївка.*

Фольклористична діяльність Северини Шаблевської, як і інших польських дослідників української народної творчості, привертала увагу істориків фольклористики, однак біографічних відомостей про записувачку досі не віднайдено. Свого часу Микола Сумцов відзначив її здобутки у збиранні: «При описі весільних обрядів додано 24 весільні пісні, здебільшого відомі. Опис гри в кривий танець доповнено 12 піснями, із яких три польські» [4, с. 68]. Згадав «нарис» С. Шаблевської (серед інших досліджень

українського фольклору польськими вченими) і Філарет Колесса [3, с. 119]. Фольклористка посіла належне місце серед записувачів української весільної обрядовості: «Особливо багаті українською весільною поезією сьомий та дванадцятий томи “Zbiógu...», в яких опубліковано записи В. Малиновської, С. Рокоссовської, С. Шаблевської, Л. Стадницької, М. Томашевської та інших, що складають понад 400 українських весільних пісень, зібраних на Волині, Галичині і Поділлі» [5, с. 102].

Записи С. Шаблевської із околиць Збаража – одна з характерних сторінок фольклористики другої половини ХІХ ст. Текстологічний аналіз публікації «Wesele i Krzywy taniec u ludu ruskiego w okolicy Zbarażu. Skreśliła Seweryna Szabłewska» у часопису «Zbiór wiadomości...» (1883, т. VII) («Весілля і Кривий танець в люду руського з околиць Збаража...») дає змогу розкрити особливості збирацької та едиційної практики фольклористики, погляди якої формувалися під впливом засад Антропологічної комісії Краківської Академії знань, та наукові принципи польської фольклористики другої половини ХІХ ст. – загалом.

Опис весілля та гаївок зі Збаразького передмістя засвідчують увагу С. Шаблевської до обрядового фольклору, що також могло бути спричинено вимогами Краківської Академії знань, принципи якої передбачали збір, насамперед, обрядової поезії та «демонологічних матеріалів» [5, с. 100]. Заслугує на увагу відсутність вказівки на інформанта, примітку про якого здебільшого подавали у збірнику «Zbiór wiadomości...» [6, s. 30; 7, s. 103]. Отже, з певною часткою вірогідності можна твердити, що весілля і гаївки, виконувані впродовж трьох днів під час Великодніх свят, С. Шаблевська спостерігала сама і записувала в процесі весільного обряду та під час весняних ігор. Доказом можуть бути і докладні нотатки характеру коментаря, до яких вдавалася дослідниця, та зауваги, опубліковані як примітки: «Властивого значення цієї пісні важко допитатися (підкреслення наше – О. Ш.); співають її зазвичай з незапам'ятних часів» [8, s. 133]. Очевидно, фольклористка не тільки спостерігала та записувала побачене і почуте, а й розпитувала, уточнювала, що виказує прогресивні засади, притаманні їй збирацькій роботі.

Публікація записів С. Шаблевської – доволі ретельний опис весільного дійства та весняних танків молоді – вирізняється серед інших фіксацій польських фольклористів, оприлюднених у збірнику «Zbiór wiadomości...», чіткою структурованістю та майже відсутністю посторінкових приміток, у яких зазвичай трактували діалектизми, незрозумілі для читачів польського видання (за винятком іменника «liska» (ліска): «wrota upleciony z prętów» [8, s. 130] – «ворота, виплетені із пруття»). Весілля С. Шаблевська поділила на дев'ять визначальних етапів і подала їх за рубриками: залицання і

освідчення, «заповіді», випікання короваю, субота (запрошення весільних гостей), розплітання і благословення п. молодої, розподіл короваю у суботу, передшлюбна вечеря, неділя (шлюб і учта), понеділок (очепини і переїзд). Кожен із розділів містить коротку характеристику весільного «етапу» та пісні, що виконують під час обрядодій (без нотного додатка). Через чітку структурованість фольклористці вдалося підкреслити особливості збараського весілля: поділ короваю і обдаровування молодої – у суботу та покривання нареченої і її переїзд до молодого – у понеділок.

Як і в інших публікаціях збірника «Zbiór wiadomości...», у записах С. Шаблевської наявні зафіксовані ритуальні формули, виголошувані старостою, коровайницями, дружками, матір'ю нареченої, віншування молодої; жарти весільних гостей. Їх фольклористка подала українською мовою, відтворивши польською графікою: «Błogosławíy Boże i preczysta Maty, toho korowaja nam zaczynaty» [8, s. 121] («Блогославі, Боже і пречиста Мати, того корова я нам зачинати»); «Nech tebé Boh błogosłowyt» [8, s. 122] («Нех тебé Бог блогославіт»); «Daruju ti pani mołodá kopystku, szczybyś była mołodoho szczo dnia po rysku» [8, s. 127] («Дарую ті, пані молодá, копистку, щобиś біла молодого що дня по риску»).

24 весільні пісні, що їх виконують під час обряду як супровід до певних дій головних учасників ритуалу, С. Шаблевська намагалася зафіксувати фонетично точно – із особливостями говірки, позначаючи наголоси в окремих словах:

A deż twoji Maryseńko kowalí,
Szczó twojúj kosu **rosu kowalý**,
Neháj **oný tutkaj** prujdut¹,
Neháj twojúj kosu rosu rozkujút [8, s. 124].

Попри увагу до діалектних форм, помітні мимовільні неточності фольклористики у відтворенні іменникових флексій, пом'якшення окремих приголосних: «matinki» («матінкі», замість «матінки» – Р. відм. однини), «ślazonkamy» («шьлозонками», замість «сльозоньками» – О. відм. множини), «zilje» («зільє», замість «зілле» – Н. відм.). Хоч іноді важко відрізнити такі хиби від прагнення відтворити особливість вимови виконавця.

Ф. Колесса про такі публікації українського фольклору у польських виданнях зазначав: «Отимто українські тексти вони подають правильно тільки в латинсько-польській транскрипції, непригідній до передачі фонетичних особливостей українських говірок. Що більше: виявляють тенденцію до перекручування флексійних закінчень української мови <...>» [3, с. 121].

¹ У першодруці «prujdut» помилково, замість «prujdut».

Крім усього іншого, у сучасній фольклористиці почали говорити про т. зв. «парадокс слуху» (записувач не може фіксувати об'єктивно, фольклористи приречені на вивчення власного сприйняття чужої творчості): «Слух не тільки розпізнає, але завжди селекціонує, корегує і трансформує відповідно до тих чи інших *наперед заданих* слухових установок. Інакше кажучи, слух не тільки чує, але й *передчуває*, тобто, у відомому розумінні, *не чує – не чує*, так би мовити, “об’єктивно», як певний суто фізичний апарат» [2, с. 20].

Весілля у запису С. Шаблевської охоплює не тільки головні етапи дійства, а й характерні подробиці, що створюють неповторний його колорит. Майстерно описала збирачка розплітання коси молодій: «Для розплітання п. молодой прилаштовують у сінях сидіння на хлібній діжі, покривши її кожухом, вивернутим вовною наверх. Коли те все готове, дружба приступає до п. молодой, бере її в танець, обертається з нею кілька разів по хаті, потім у танці хапає її за поли і, запровадивши в сінні, усаджує на діжу» [8, s. 124]. Молоду, зауважила фольклористка у примітці, розплітає не брат, «як прийнято скрізь», а мати.

Однією із найживописніших а, разом з тим, змістовно навантажених є сцена розрізання короваю, обдаровування ним родини. В українців околиць Збаража коровай ділять у суботу: «Запровадивши п. молоду, дружба йде до комори по коровай, виносить його, обгорнувши обрусом, обертається з ним тричі по хаті, потім доторкається ним три рази до голови п. молодой і кладе на столи» [8, s. 125]. Дружба розрізає коровай, увіткнувши в нього «різку» (відповідник гільця, яке «в’ють» в інших регіонах), а розкраявши на ту кількість гостей, які присутні на весіллі, роздає спочатку матері і батькові, потім усім присутнім, крім молодой.

Ще однією характерною рисою збараського весілля, виокремленою С. Шаблевською, стали «очепини» – покривання молодой у понеділок, після шлюбної ночі перед від’їздом до молодого: «Для цього прилаштовують у сінях крісло, поставлене на килимку, на нім сідає п. молодий і тримає на колінах дружину, яка з усієї сили виривається, не даючи себе очепити. Однак свахи перемагають цей опір. Коли п. молодий силою накладає їй очіпок (біле денце власного виробу) на голову, свахи завивають її хусткою на кшталт завою і вкладають до хустки кілька ринських, інші ж кидають на килимок – скільки хто хоче. Вставши з крісла, п. молодий кидає щось і від себе, а п. молоді збирає гроші під жарти весільних гостей» [8, s. 130].

Другим розділом публікації С. Шаблевська подала опис танків-гаївок та забав на Великдень, які молодь називає «Кривим танцем» (хоч самої гаївки «Ми кривого танця йдем...» серед зафіксованих немає). Увага до народної назви обрядових ігор виявляє прогресивність методологічних засад

записувачки. До таких принципів належить і прагнення фіксувати варіанти. Так, до гаївки «Oj ty prowadźróńku...» («Воротар») подано близький варіант початкових рядків, що відрізняються не стільки на смислового, скільки на лексичному та синтаксичному рівні:

Oj ty prowadźróńku
Widczyný worótońka,
Czohóś nas z horý kłyczut,
Szczohóś nam za dar wezut.
A my z horý kłyczemo...
i
Oj prowadare prowadaróńku
Witworý nam worótońka;
Oj szczo to za pan jidé,
Oj szczo nam za dar wezé,
Zołotoje zerniatońko, i t. d.² [8, s. 134].

Усі зразки гаївок, як і весільні пісні, опубліковано із зазначенням наголо-су в окремих словах; вони виявляють прагнення збирачки доволі точно відтворити мову виконавців.

Ще одним плідним принципом записування, на який спиралася С. Шаблевська, було спрямування на докладне описування всіх дій і реплік дівчат-виконавиць гаївок. Дослідниця ретельно описала танки, які їй довелося спостерігати: «Так співаючи, входять по одній до середини і розкидають укладені камінці, а дівчина, що стоїть посередині, знову збирає їх» [8, s. 134]; «Зараз дівчина, що стоїть усередині, ставить на своє місце іншу, а сама стає в коло. У такий спосіб співають так довго, як їм сподобається» [8, s. 134]; «Наступне коло ділиться на дві частини, що вилаштовуються одна навпроти іншої: на одному боці стає четверо дівчат, а на протилежному – решта» [8, s. 132].

Описові «Кривого танцю» передусє коротка передмова, у якій дослідниця вказала час (упродовж трьох днів Великодніх свят), місце (біля церкви чи костьола) та інші особливості виконання гаївок: «Дівчата перед початком забави гуртуються в однім місці, а довкола них <...> збираються парубки. Розпочинаючи, одна з дівчат, зазвичай найсміливіша, відходить від гурту і укладає на землі три камені на кшталт трикутника, після чого всі шикуються і починають саму забаву, яка складається із таких змін, або ж фігур» [8, s. 131].

Крім українських гаївок, фольклористка записала дві гаївки польською мовою (М. Сумцов помилково зазначив три [4, с. 68]): «Szczęście tobie, Ksieniu...» і «Zelman» (№3 і №4), зафіксувавши у такий спосіб значний

² У цитатах збережено розділові знаки першодруку.

польський вплив на фольклор Західного Поділля. Перша із записаних гаївок відтворює колорит польської давнини, де головним персонажем постає «пан рицар» [8, s. 133]³. Варіант же «Zelmana» має певні відмінності, порівняно з відомими українськими зразками, записаними на Східному Поділлі. Так, у гаївці, що її записала С. Шаблевська, Зельманові панну не віддають, мотивуючи відмову відсутністю одягу: кошулі, спідниці, фартуха та ін.; у варіанті ж, зафіксованому А. Димінським, панну, по яку приїхав Зельман, віддають на «шляхетський» хліб [1, арк. 15 зв.–16]. На відміну від А. Димінського, С. Шаблевська подала опис танка, що дає змогу уявити його виконання: «Потім діляться знову на два гурти, тільки вже порівну, і стають навпроти; після чого обидві сторони безперестанку то ідуть шеренгою одна до одної, то відходять назад <...>» [8, т. VII, s. 133]. Такі пояснення якісно вирізняють записи С. Шаблевської на тлі інших тогочасних колекцій гаївок.

Недоліком, притаманним однак й іншим записам пісень другої половини XIX ст., можна вважати відсутність занотованих мелодій. Записувачі, що не володіли нотною грамотою, зазвичай публікували пісні без нотного матеріалу, втім, це ще не було ознакою того, що вони фіксували пісні не зі співу. Проте деякі фольклористи записували і «надиктовані» зразки. Так, окремі пісні у запису С. Шаблевської не містять рими, яку можна легко «відреставрувати»:

Czohó panienký kraśni,
Wo jily pirizký z masłom⁴ [8, s. 132].

Це може бути певною підставою для твердження, що окремі варіанти збирачці надиктовували.

Отже, здійснюючи опис весілля і гаївкових танків, С. Шаблевська вдавалася до власних спостережень, розпитувала виконавців, уточнювала зафіксований матеріал. Записи фольклористики вирізняються чіткою структурованістю та майже відсутністю приміток, у яких зазвичай пояснювали значення діалектизмів для польськомовного читача. С. Шаблевська зосереджувала увагу на особливостях збаразького весільного обряду, описавши його поетапно з усіма подробицями; зафіксувала вербальні весільні формули, тексти пісень записувачка подала з усіма не тільки синтаксичними, лексичними, а й фонетичними особливостями у польській транскрипції, позначала наголосом окремі слова, хоч графічно він мало відрізнявся від «кресок» польських літер. Однак на відтворення української мови значно вплинула мова польська – рідна для записувачки, що було характерною особливістю багатьох

³ Див. варіант цієї гаївки у запису Андрія Димінського на Східному Поділлі українською мовою «На дзінь добрий, Ксеню...» [1, арк. 33].

⁴ Гаївка «Szczwo wstuplu, to włuplu...». Тут годилося б для рими: «w masli».

матеріалів, які записали в ХІХ ст. польські фольклористи. С. Шаблевська виявляла увагу до варіантів зафіксованих пісень, описувала гаївки-танки, коментувала побачене, узагальнюючи і порівнюючи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архів ІР НБУ ім. В. І. Вернадського. – Ф. І. – Од. зб. 1491. Записав Андрій Димінський в середині ХІХ ст. на Поділлі.
2. Земцовский И. Жизнь фольклорной традиции: преувеличения и парадоксы / Изалий Земцовский (Беркли) // Механизм передачи фольклорной традиции: Материалы XXI Междунар. молодеж. Конференции памяти А. Горковенко, апр. 2001 г. / [Редкол.: Н. Н. Абубакирова-Глазунова (отв. ред. и сост.) и др.]. – С-Пб.: РИИИ, 2004. – С. 5–25.
3. Колесса Ф. Історія української етнографії / [пер. Г. А. Скрипник] / Філарет Колесса. – К.: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2005. – 366 с.
4. Сумцов Н. Современная малорусская этнография / Современная малорусская этнография Н. Ф. Сумцова – К., 1897. – 85 с.
5. Юзвенко В. А. Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці ХІХ ст. / Вікторія Арсенівна Юзвенко – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 132 с.
6. Pieśni i obrzędy weselne ludu ruskiego w Zalewańszczyźnie / [spisał *Bolesław Popowski*] // *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie. – 1882. – Т. VI. – S. 30–85.
7. Pieśni i obrzędy weselne ludu ruskiego z okolic Niemirowa na Podolu rosyjskiem / [podała *Lucyna hr. Stadnicka*] // *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie. – 1888. – Т. XII. – S.103–116.
8. Wesele i Krzywy taniec u ludu ruskiego w okolicy Zbarażu / [skreśliła *Seweryna Szablewska*] // *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie. – 1883. – Т. VII. – S. 120–134.

Шалак О. И. к. филол. н., ст. науч. сотр.,
Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии
имени М. Т. Рылского НАНУ

**УКРАИНСКИЙ ФОЛЬКЛОР В ЗАПИСЯХ ПОЛЬСКОЙ
ИССЛЕДОВАТЕЛЬНИЦЫ СЕВЕРИНЫ ШАБЛЕВСКОЙ:
МЕТОДИКА ФИКСАЦИИ, ЭДИЦИЯ**

Записи Северины Шаблевской – одна из характерных страниц фольклористики второй половины XIX в. Текстологический анализ публикации «Wesele i Krzywy taniec u ludu ruskiego w okolicy Zbarażu. Skreślila Seweryna Szablewska» у збірнику «Zbiór wiadomości...» (1883, т. VII) дает возможность раскрыть особенности собирательской практики фольклористики. В статье также раскрыты особенности эдиции записей. Фольклористические взгляды С. Шаблевской формировались под влиянием научных принципов Антропологической комиссии Краковской Академии знаний.

Ключевые слова: Северина Шаблевская, эдиция, вариант, свадьба, гаївка.

Shalak O. I., Candidate of Pfilology,
senior staff scientist of Rylsky Institute of study of Art Studies,
Folklore and Ethnology National Akademie of Sciences Ukraine

**THE UKRAINIAN FOLKLORE DESCRIBED BY SEWERYNA
SZABLEWSKA (POLAND RESEARCHER): METODOLOGY, EDITION**

Severina Shablevsky records is characteristic page of folklore science second half XIX century. Textual analysis of publication «Wesele i Krzywy taniec u ludu ruskiego w okolicy Zbarażu. Skreślila Seweryna Szablewska» at «Zbiórze wiadomości...» (1883, m. VII) open up methods of collection, documentation and editing of texts. Shablevsky's scientific attitude formed by influence of Anthropological Committee of Krakow Academy.

Key words: Severina Shablevsky, edition, variant, wedding, haivka